

TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASINING TIL O'RGANISHDAGI O'RNI

Muxtorova Madinaxon Xislatjon qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti
universiteti O'zbek tili va adabiyoti ta'lim yo'nalishi 3-kurs talabasi*

madinaxonmuxtorova12@gmail.com

Tel: 88-411-71-33

Annotatsiya: *Mazkur maqolada xorijiy til o'rganish jarayonida tinglab tushunish (listening comprehension) ko'nikmasining ahamiyati tahlil qilinadi. Ushbu ko'nikmaning tabiiy til o'rganishdagi roli, muloqotdagi o'rni hamda til muhitiga moslashishdagi funksiyasi ilmiy nuqtayi nazardan yoritiladi. Shuningdek, bu ko'nikmani shakllantirish usullari va uni rivojlantirishdagi metodik yondashuvlar haqida fikr yuritiladi.*

Maqola pedagoglar, filologlar va til o'rganayotgan talabalar uchun foydali bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: *tinglab tushunish, receptive skills, kommunikativ kompetensiya, til muhiti, til o'rganish, metodika, texnologiya, til muhiti.*

Kirish

Bugungi globallashuv davrida xorijiy til o'rganish nafaqat ilmiy va professional rivojlanish, balki shaxsiy taraqqiyot va xalqaro muloqot uchun ham zaruriy omilga aylangan. Til o'rganish jarayoni to'rt asosiy ko'nikmani: tinglash, o'qish, yozish va gapirishni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalardan tinglab tushunish — eng birinchi va tabiiy shakllanadigan ko'nikmadir (Brown, 2001). Odamlar ona tilini ham dastlab eshitish orqali o'zlashtirishadi. Shu jihatdan, bu ko'nikma til o'rganishda alohida o'rin tutadi.

Masalan, bola tug'ilganidan so'ng dastlab atrofdagilarning so'zlarini eshitadi, ularni takrorlaydi va asta-sekin tilni o'zlashtiradi. Xuddi shu jarayon ikkinchi tilni o'rganishda ham muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, til o'rganishda

tinglab tushunish nafaqat yordamchi, balki markaziy o'ringa ega ko'nikma hisoblanadi.

1. Tinglab tushunish ko'nikmasining tabiiy asoslari

Ona tilini o'rganish tajribasi shuni ko'rsatadiki, inson avvalo eshitish orqali tilni idrok qiladi. Tinglab tushunish ko'nikmasi tilni ongli va faol o'rganishga asos yaratadi. Har bir til so'z boyligi, fonetik tizimi va ohangdorligiga ega. Bu elementlarni eshitish orqali idrok qilish esa tilning tabiiy o'zlashtirilishiga zamin yaratadi. Krashen (1982) tomonidan ilgari surilgan "Input Hypothesis" nazariyasiga ko'ra, inson tilda yuqori darajaga erishishi uchun uni muntazam va kontekstda eshitib borishi lozim.

Brown (2001) esa tinglab tushunishni receptive skill deb ataydi va uni faol nutqiy faoliyatning boshlanish nuqtasi deb ta'riflaydi. Bu ko'nikma bo'lmasa, gapirish va yozish jarayoni qiyin kechadi, chunki inson qanday ifoda ishlatilishini tinglash orqali o'rganadi.

Tinglab tushunish ko'nikmasi insonning til o'rganish jarayonida dastlab shakllanadigan ko'nikmalardan biridir. Bu ko'nikma orqali o'rganuvchi tilning fonetik, leksik va grammatik jihatlarini idrok etadi. O'zbekistonlik olimlar, jumladan, Kazyeva T.T. tinglab tushunish ko'nikmasini takomillashtirishda texnik vositalardan foydalanishning samaradorligini o'rganib, audio va video materiallar orqali o'quvchilarning eshitish qobiliyatini rivojlantirish mumkinligini ta'kidlaydi.

2. Tinglab tushunish va kommunikativ kompetensiya

Tinglab tushunish kommunikativ kompetensiyaning muhim tarkibiy qismidir. Chunki samarali muloqot bir tomonlama emas, balki ikki tomonlama jarayondir. Suhbatdoshning fikrini to'g'ri tushunish va unga mos javob qaytarish uchun yuqori darajada tinglab tushunish ko'nikmasi talab etiladi. Z.R. Xapizova o'z tadqiqotida chet tillarini o'rganishda tinglab tushunish ko'nikmasi orqali o'rgatishning ahamiyatini yoritib, bu ko'nikma til o'rganuvchilarning muloqotdagi ishtirokini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Tinglab tushunish — bu passiv ko'nikma emas. Aksincha, u faol muloqot uchun muhim bo'lgan kommunikativ kompetensiyaning ajralmas qismidir. Chunki inson suhbat davomida aytilayotgan gapni to'liq anglamasdan to'g'ri javob qaytara olmaydi.

Richards (2008) bu haqda shunday deydi:

“Til o'rganuvchilar muloqotda passiv emas, balki faol tinglovchilar bo'lishlari kerak, chunki faqat tinglash orqali ular suhbatning mazmunini tushunadilar va unga mos ravishda munosabat bildiradilar.”

Shunday qilib, tinglab tushunish nafaqat tushunish, balki suhbat davomida fikrni qabul qilish, tahlil qilish va unga javob tayyorlash imkonini ham beradi.

3. Tinglash ko'nikmasining til muhiti bilan aloqasi

Til o'rganish jarayonida “sun'iy” bilimlardan ko'ra “tabiiy” til muhiti orqali o'rganish samaraliroq hisoblanadi. Podkastlar, kino va seriallar, audio kitoblar, interv'yular tinglash orqali o'rganuvchini real til muhitiga olib kiradi. Bu esa quyidagi afzalliklarni beradi:

Tabiiy talaffuz va ohanglarni eshitish orqali fonetik sezgirlik ortadi.

So'zlarning kontekstda qanday ishlatilishini anglash osonlashadi.

Nutq tezligi, urg'u va pauzalarni tushunish shakllanadi.

Passiv so'z boyligi faol so'z boyligiga aylanadi.

Field (2008) o'z tadqiqotlarida eshitish orqali o'rganilgan so'zlar miyada mustahkamroq saqlanishini ilmiy jihatdan asoslagan. Shu boisdan tinglab tushunish – uzoq muddatli til kompetensiyasining asosi hisoblanadi.

4. Tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirish usullari

Zamonaviy til o'qitish metodikalarida tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirish uchun quyidagi metodlar qo'llaniladi:

Pre-listening (tinglashdan oldingi) – mavzu bilan tanishtirish, asosiy so'zlar, kontekstni tushuntirish.

While-listening (tinglash paytida) – asosiy g'oyani aniqlash, tafsilotlarni eslab qolish, savollarga javob berish.

Post-listening (tinglashdan keyin) – muhokama, mulohaza bildirish,

o'rganilgan so'zlar bilan mashq bajarish.

Shuningdek, “dictogloss”, “information gap”, “interactive listening” kabi mashq turlari ham tinglab tushunishni samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

5. Tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari

Tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirish jarayonida o'quvchilar quyidagi muammolarga duch keladilar:

Notanish so'zlar va talaffuzlar.

Tez nutq.

Turli urg'ular.

Diqqatni jamlay olmaslik.

Bu muammolarni yengish uchun bosqichma-bosqich metodika qo'llaniladi: avval sekin nutqli materiallar, so'ng asta-sekin murakkab audio manbalarga o'tiladi. Shuningdek, bir audio materialni bir necha bor tinglash ham yaxshi natijalar beradi. Farangiz Avazova o'z tadqiqotida tinglab tushunish ko'nikmasining maqsadi va muammolarini o'rganib, ularni bartaraf etish uchun samarali strategiyalarni taklif etadi. Shuningdek, tanqidiy tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishda o'qituvchining kreativlik mahorati ham muhim omil hisoblanadi.

Xulosa

Tinglab tushunish ko'nikmasi xorijiy til o'rganish jarayonida asosiy va poydevor ahamiyatiga ega bo'lgan ko'nikmalardan biri hisoblanadi. Tilni o'rganayotgan shaxs avvalo eshitgan nutqni anglay olishi, uni to'g'ri tushunishi va unga munosib ravishda javob qaytara olishi orqali haqiqiy muloqotga kirishadi. Bu esa nafaqat so'z boyligini oshirishga, balki grammatik bilimlarni real vaziyatlarda qo'llay olishga ham imkon yaratadi. Tinglab tushunish orqali o'quvchi til muhitiga yaqinlashadi, muloqot jarayonida faol ishtirok etadi hamda o'zining lisoniy malakasini amaliy tarzda mustahkamlab boradi.

Zamonaviy til o'rgatish metodikalari tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirish va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratadi. Audiovizual materiallar,

interaktiv mashg'ulotlar, dialog va suhbatlar orqali bu ko'nikmani chuqurlashtirish mumkin. Shu bilan birga, O'zbekistonlik va xorijlik tilshunos olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham tinglab tushunish til o'rganishdagi muvaffaqiyat kalitlaridan biri ekanligini ta'kidlaydi.

Shunday ekan, til o'rganishga bel bog'lagan har bir o'quvchi ushbu ko'nikmaga jiddiy e'tibor qaratishi, mashg'ulotlarda faol ishtirok etishi va zamonaviy metodik vositalardan unumli foydalanishi lozim. Bu esa nafaqat chet tilini o'zlashtirish darajasini oshiradi, balki uni real hayotda erkin va samarali tarzda qo'llash imkoniyatini ham kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Brown, H. D. (2001). Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy. Longman.

Krashen, S. D. (1982). Principles and Practice in Second Language Acquisition. Pergamon Press.

Richards, J. C. (2008). Teaching Listening and Speaking: From Theory to Practice. Cambridge University Press.

Field, J. (2008). Listening in the Language Classroom. Cambridge University Press.

Eshmuradov U.X. (2023). Importance of listening in language learning and listening comprehension problems: the experience of language learners. Qarshi davlat universiteti.

Kaziyeva T.T. (2023). Tinglab tushunish ko'nikmasini takomillashtirishning texnik vositalari. Andijon davlat pedagogika instituti.

Xapizova Z.R. (2022). Chet tillarini tinglab tushunish ko'nikmasi orqali o'rgatish. Andijon davlat chet tillar instituti.

Avazova F. (2024). Tinglab tushunish ko'nikmasining maqsadi va muammolari. Samarqand davlat universiteti.